

Hűtlenek

A fiatal szerző első írása (saját bevallása szerint) 1970-ben jelent meg az Irodalmi Szemlében, így nem csodálkozhatunk azon, hogy az 1971-ben megjelenő, nagy visszhangot kiváltó „Fekete szél” című prózai antológiában még nem találkozhattunk a nevével. Az antológiában szereplő írók egy része azóta, eljutva az első kötetig, bizonyíthatott (Kövesdi János, Bereck József, Kovács Magda — hogy csak néhányat említsék), most Grendel Lajosnak adatott meg ennek a lehetőség. (Pár év ide-oda — nem látnám értelmét öt más nemzedékhez sorolni.)

Tizenegy írást tartalmaz a 180 oldalas könyv. A történetek, melyeket megszerettem közülük, s melyek tulajdonképpen nem is történetek a szó szoros valódi értelmében a következők.

A *Tantörténet* Sipos Ernője, az örökké rézszezes sánta fuvaros fia már kétszer megbukott előbbi iskolájában. Apja most átíratja egy másikba, de a fiú itt sem tanul jobban, az osztály és pedagógus nem fogadja be, csúfolja, üldözi, szekirozza. Csak a tornatanár kedveli, mert kiváló labdarúgó, és később egy lány. A nagy és végső megaláztatás után (megnyíratás) az események drámai fordulatot vesznek, Ernő összetűzik Pribelszkyvel — az ellenszenves osztályelsővel és megbicskázza azt.

A *Samuka* Baloghja önmaga választja a samuságot. A diákszálláson nincs nevelő, két negyedikes diákra van bízva; úgy érzi, az élethez való jogát vonják kétségbe az idősebb fiúk. Egyik éjszaka átlógnak a lányokhoz, Samuka-Balogh ottreked, megismerkedik Máriával, a lánnyal való kapcsolata föl szabadítja a negyedikesek elnyomása alól. Az író nem mondja ki, de sejtjük, hogy Samukának sikerült az, ami a két negyedikesnek nem. S a negyedikesek ezt Samukának nem bocsátják meg. *Tizennyolc nap*: egy utolsó riadót nem bír elviselni tizennyolc nappal a leszerelés előtt Honza — a cseh fiú — és öngyilkos lesz. *Nászúton* hagyott férjét a kitűnő novella fiatalasszonya. *Mire lehull a hó* a gyermeki hálátlanság klasszikus, s korántsem a legfeketébben megrajzolt példája. Az anya a fiára, az idegsebészre íratja házát („Mikor megvásároltam a házat, a férfi arca még feltűnően hasonlított a fiaméhoz.”) Megöregszik, megbetegszik, de meg talál gyógyulni, fia és menyé számára teherként él tovább, csalódásuk óriási. Az öregasszonyhoz alig szólnak, levesében döglött eget talál, villanykörtéjét kicsavarják (sokat fogyaszt), másra kell a pénz (pl. benzinre a Volgába), kályhájában ismétlenül leöntik a tüzet. Az öregasszony mindent elvisel, csak a hideget nem, a téltől fél, retteg és szenved legjobban, s mire lehull az első hó gonosz fiára és menyére nyitja a gázcsapot.

Egy este Amerikában: Halász a főhős megpróbál kitorolni a hajdani prolinegyedből (Amerikából), házat épít („Amikor elkezdtek építkezni, azt mondta az anyja: legelőször a lelked rohad meg. Lopni fogsz, mert másképpen ez nem megy!”, de egésze oda van.

A *valami történni fog*...-ban mulatságos tálalását olvashatjuk annak, hogy miként szüli meg szereplőit egy író, s hogyan kezdenek önálló életet élni a kitalált személyek.

A *Tanügy* egy érelnemesedésben szenvedő kisvárosban játszódik. Adva van egy magyar gimnázium, s egy egymást kísérgető fiú és leány. A leány teherbe esik, de nem a fiútól, hanem az iskola igazgatójától. Az „ügyet” az iskolaigazgató kívánságára a fiatal osztályfőnöknek kell kivizsgálnia. Hamarosan rádöbben az igazságra, erkölcsi érzeke tiltakozik az ellen, hogy a fiú ártatlanul szenvedjen, s hogy kicsapják a gimnáziumból (közben az igazgató „nagylelkűen”

megígéri a fiú anyjának, hogy bejuttatja a kassai gépipariba!). A kisváros levegője fojtogatja, s bár az elbeszélés elején még mérlegel és megfordul a fejében, hogy „ugyan milyen kádervéleménnyel bocsátanának el innen...”, az elbeszélés vége felé már tudja, hogy választásra kényszerül, s az utolsó mondat: „Nem tör le, inkább megnyugtató, hogy minden rajtam múlik most!”, — nem hagy kétséget afelől, hogyan fog választani.

Vállalkozásban a *Hűtlenek* teszi fel a kötetre a koronát. Nevelőintézeti történet (szökek) többféle szemszögből (pedagógus és nevelt).

Nagy élvezettel lapoztam végig a könyvet, őszintén örülve annak, hogy végre valami másról is olvashatok, mint — a csehszlovákiai magyar irodalomban oly gyakran ismétlődő — a faluról városba kerülés kiváltotta szorongásokról. Ami a kötet téma-választását illeti, túlzás volna egy kezdő íróról specifikus csehszlovákiai magyar (és hálátlan) problémák felvetését számon kérni. Grendel könyve így sem kevés: egy igéretes író egyértelmű munkája. Szerzője nem tucatíró — egyéniség, másoktól különböző. A *Hűtlenek* új, az eddigiektől különböző és jóízű falat kispóránk asztalán. Nem kételkedem benne, hogy meghozza az olvasók étvágyát. Az érdekes, erős kötetből talán csak a *Kövületeket*, és a *Szép históriát* hagytam volna ki. Kilógnak. Nem ebbe a kötetbe való.

Ha az írások közös ismertetőjegyét kellene megjelölni, a hűtlenséget mondanám. Majdnem minden elbeszélésben jelen van a hűtlenség valamilyen formája, valaki mindig hűtlen valakihez, valamihez. Illusztrálásul néhány példa. A *Tantörténet*ben Pál Kati Sipos Ernőhöz, mert Ernőhöz hűtlenül Pribelszkyt sajnálja. A *Samukában* a két negyedikes a nevelésnek tartott samukázáshoz. A *Kövületek*ben baráthoz, szülőhöz, nemzetiséghez. A *Tizennyolc napban* Honza az élethez, a *Mire lehull a hó*ban a fiú az anyjához, az *Egy este Amerikában* című írásban Halász a volt prolinegyedhez, a *Valami történni fog*...-ban a szereplők az íróhoz, és az író szándékához, a *Tanügyben* a lány a falusi fiúhoz, a *Hűtlenekben* nevelőintézeti pedagógus az elveihez.

Nem tudom, felfigyel-e majd rá az olvasó? Mindenestre nem ártott volna a szerkesztésnél ilyen irányban vezetni az írókat a mondanivaló, a szerkesztőt meg a kötet egységének kidomborításában. Így a találó cím-választás, a *Hűtlenek* nemcsak a kiadó által legjobbnak vélt írás jogán vált volna azzá, ami, de szorosabban tartotta volna össze a kötetet.

Zavart még az író következetlensége: hol hagyományos párbeszédet (kötőjellel), hol modernista megoldást választ egy és ugyanazon elbeszélésben.

Grendel prózáját nem szövi át líra. Írásai erős drámaisággal bírnak, erkölcsi-etikai kérdéseket feszeget, de nem erkölcsösöz, és nem moralizál. Kevésé ösztönös, inkább az intellektuális, tudatos író típus képviselője, azt hiszem, nem mentes a mai szlovák gondolati próza hatásától sem. Írói szándéka — s ezt a kötetben számtalanszor bebizonyított — helyesen, javítókészen társadalombíráló.

Recenziómat zárják az író sorai, a fülszövegről: „Meggyőződésem, hogy a társadalmi és nemzeti önismerethez az emberi önismereten keresztül vezet az út, nem pedig fordítva. Sokáig azt hittem, minden jó irodalmi mű elsősorban etikai gesztus. Ma már tudom, hogy ez kevés. Tárgyi hitelesség helyett az érzések és gondolatok spontán hitelességére, őszinte indulatra, a látomás egyetemességére — többsíkú ábrázolásra töreksem. De ez inkább utólagos töprengés. Egy következő kötet is újrakezdés lehet csupán.”

Nézünk elébe! (Madách, 1979, Pozsony)

Ardamica Ferenc

Csohány Kálmán

Búcsúzom Csohány Kálmántól a barátok nevében.

Hatalmas meleg kenyér — ez volt mindannyiunknak. Egyetlen szóval nem szabad, nem lehet többet mondani erről, mert minden kevesebb nála, annál, amit adott nekünk, ahogy osztotta szét magát mindannyiunk között, akik szerették és még azok között is, akik nem is ismerték olyan közelről, mint a barátai.

A műsáját tudom csak idézni, mert tudjuk mindannyian, hogy most, fényes szíve és értelme minden erejével azon volna, hogy bennünket vigasztaljon, s mi azon, hogy őt.

Ezért csak a műsáját lehet idézni; súlyos betegen a kórházban, permetezett az eső, november volt. Akkoriban a keze nemigen mozdult, s két sort diktált le nekem: „Madarak fürödnek az őszi fényben millió éve” — ennyi volt a vers. Ez azt jelentette, hogy tudta, hogy készül valami nagy útra, hogy nem áll meg az élet senki halálával, nem ér véget az a nagyszerű körforgás, amiről ő egy életen át rajzolt. A magyar rajzművészet, a vonal legnagyobb költője volt. Költő volt, mert minden fájt neki. Nem a saját fájdalma elsősorban, hanem minden ember kicsi fájdalma és mindig sebzetten került ki minden fájdalomból — és mindig minden rajza költemény volt, s minden költeményével megvívult ő maga, és meggyógyított mindenkit, aki ismerte a rajzait. Az utolsó nagy sebbe, a gyógyíthatatlan: az életének az elvesztése, a halhatatlanságával gyógyul meg.

Soha többé ember nem fog úgy verset írni ceruzával, tollal, mint Csohány Kálmán. Soha szarvasok nem legelnek csillagok között úgy, mint az ő rajzain. Pásztor népe soha nem lesz úgy megénekelve, dalolva, ahogy Csohány Kálmán rajzai daloltak, hogy egy világ minden népe meg kell érte, mert nem a szemnek tudása kellett csak ahhoz, hanem a szívnek nagy képessége és az értelemé, hogy minden egyes vonalát minden ember a legegyszerűbbtől a legbonyolultabb elméig meg tudja érteni, aki érezni tud.

Csohány Kálmánt adta nekünk ez a haza, Csohány Kálmánt ismerik más népek szülőttei, más népek népe, parasztja — ez nekünk nagyon fontos. Csohány Kálmán Pásztor tisztaságát hozta el Budapestre is, Csohány Kálmán jelleme hajlíthatatlan volt, tisztasága utóérhetetlen, jósága, melegsége, mint a kenyéré — így gondolunk rá.

Szabad halántéka nyesi most a tágas eget, lát mindent körülöttünk, érez mindent, ami nekünk fáj, és ez így fog maradni, amíg mi élünk, gondolunk rá — azután pedig a rajzaiban fog tovább élni a halhatatlanságban.

B. Supka Magdolna

Elhangzott Csohány Kálmán végső búcsúztatásán, Pásztón, 1980. április 23-án.